

Milan Vukomanović
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
vukomano@hotmail.com

UDK: 26-86"00"; 27-312.55"00"
Originalni naučni rad
Primljen: 19.04.2013.

ISUS NAZOREJ: RELIGIJSKI, DRUŠTVENI I POLITIČKI MILJE ISUSOVOG POKRETA

Apstrakt

U ovom radu preispituje se religijski, društveni i politički kontekst delovanja Isusovog pokreta u prvom veku, kao i socijalni ethos pripadnika tog pokreta. Razmatra se i teza o naziritskoj praksi (zavetu) Jovana Krstitelja, Isusovog brata Jakova Pravednog i samog Isusa.

Ključne reči: *Isus Hristos, Isusov pokret, nazoreji, naziriti, judaizam prvog veka.*

Svet u kome je rođen Isus i u kome su sastavljena jevanđelja bio je, u religijskom smislu, jedan pluralni, pa i pluralistički svet. Život u njemu odvijao se unutar granica velike Rimske imperije čije stanovništvo je, u doba imperatora Avgusta, brojalo oko 70 miliona ljudi. Događaji koji se opisuju u jevanđeljima pripadali su stoga zvaničnoj rimskoj povesti. Judeja ili Galileja nisu, na primer, bile samo oblasti unutar Palestine u kojima su živeli Jevreji, već i delovi provincije rimske države. U imperiji koja je činila ceo tadašnji poznati svet, o stvarima iz-van granica carstva se vrlo malo znalo. Znalo se pomalo o Indiji i Kini, ali to je tada bilo isuviše daleko. Danas, u vreme interneta, treba razumeti da su rimski istoričari iz prestonice, kao što su Tacit ili Svetonije, zaista malo znali o tome šta se dešavalo u Palestini, pa su zapisi koji dolaze od tih istoričara, za razliku od Josifa Flavija, vrlo šturi.

U etnički mešovitoj Palestini živelo je u Isusovo doba oko dva i po miliona stanovnika, a govorila su se čak četiri jezika: aramejski, hebrejski, grčki i latinski (koji se tu, ipak, manje koristio). Jevreji su, dakako, najviše upotrebljavali hebrejski i aramejski, dok je grčki bio u široj upotrebi kao jezik međunarodne komunikacije. U rimskoj državi praktikovane su, isto tako, različite forme religijskih verovanja i rituala, različiti kultovi i misterije: kult rimskog

imperatora, ali i kult boga Mitre; različite misterijske religije, uključujući štovanje Velike Boginje, egipatske misterije posvećene Izidi i Ozirisu, ali i vera u jednog Boga označenog s četiri slova hebrejskog alfabeta – JHVH. Njega su Jevreji najčešće oslovljavali sa Adonaj ili Gospod.

Kada je reč o jevrejskoj religiji, judaizmu, iz koga je i poteklo hrišćanstvo u prvom veku nove ere, treba imati u vidu da je i tu religiju po mnogo čemu krasio izvestan diverzitet, izražen kroz mnoštvo religijskih grupa, zajednica i sekti koje su često bile u sukobu jedna s drugom. Taj religijski sukob je neretko poprimao i političke razmere. Iako je većina tih grupa, bez razlike, štovala jednog Boga i držala se propisa Tore, uključujući i određene ritualne propise i pravila, njihovo razumevanje saveza s Bogom, uloge Mesije, značenja Tore, izbora prvosveštenika Jerusalimskog hrama ili odnosa prema rimskim vlastima se u mnogo čemu razlikovalo. Iz tih razlika potekla su sporenja među jevrejskim zajednicama o kojima govore i hrišćanska jevanđelja. Među tim grupama ili „filozofskim školama“, kako ih nazivaju neki istoričari, savremenici, izdvajaju se sadukeji, fariseji, eseni, kao i one frakcije koje su imale radikalnije poglede na pobunu protiv Rima - ziloti i sikariji. U takvom okruženju delovao je, najzad, i Isusov pokret.

O sadukejima znamo ponešto iz spisa jevrejskog i rimskog istoričara Josifa Flavija, kao i iz pojedinih epizoda opisanih u jevanđeljima. Nije, međutim, sačuvan nijedan njihov izvorni spis. U jevanđeljima se oni suprotstavljaju Isusovom pokretu kao tipični predstavnici jevrejske više klase, klase bogatih zemljoposjednika koji su, u najvećoj meri, kontrolisali sveštenstvo i hram u Jerusalimu. Njihovo grčko ime *Saddoukaioi* izvedeno je iz hebrejskog *cadikim* i znači „pravedni“, a može se odnositi i na njihovo polaganje prava na duhovno nasleđe Cadoka, velikog sveštenika iz vremena cara Davida i Solomona. Sveštenički poglavar Kajafa koji, prema jevanđelju, proganja Isusa, pripadao je, najverovatnije, sadukejima. Zajedno s farisejima, još jednim oponentima Isusovog pokreta, sadukeji su dominirali Velikim većem ili Sanhedrinom, vrhovnom institucijom judejskog religijskog prava. Po svemu sudeći, sadukeji su posredovali između jevrejskog naroda i rimskih vlasti i protivili su se pobunama jevrejskih nacionalista, želeći da očuvaju *status quo* i svoj visok položaj u društvu. U doktrinarnom smislu, oni su se pridržavali samo „pisane Tore“ i odbacivali su „usmeni zakon“ koji su propovedali fariseji. Kao religijsko-politička zajednica, sadukeji nisu preživeli pad Jerusalima i rušenje velikog hrama oko koga je bila skoncentrisana i njihova najveća moć.

Glavna institucija jevrejske religije bio je, dakle, hram u Jerusalimu, najveća verska građevina u tada poznatom svetu. To je bilo jedino mesto s koga se moglo žrtvovati Bogu, i taj hram je postojao sve do 70. godine, kada su ga Rimljani srušili u ratu s Jevrejima. Nikad više novi hram tu nije bio podignut. Ostali su samo delovi njegovog zapadnog zida (današnji Zid plača), gde se još uvek mole pobožni Jevreji. Još neki delovi hrama su preživeli rušenje, ali sada više nikakva iskopavanja ne mogu da se vrše na njegovom platou, jer je on već

duže pod kontrolom muslimana. Tu se, naime, nalazi i jedna od istorijski najznačajnijih islamskih bogomolja u svetu – Kupola na steni, koja je podignuta još krajem 7. veka. Između 1968. i 1978. godine vršila su se, međutim, detaljnija iskopavanja na južnoj i zapadnoj strani i moglo se videti da je hram izgledao približno onako kako je i opisan u delima Josifa Flavija (npr. *Jevrejske starine* 8.3 i 15.11, prema Josephus, 1971: 174 i 334), koji je bio Jevrejin, ali i rimski istoričar koji je geografski i kulturno bio puno bliži tim događanjima nego, na primer, Tacit, Plinije Mlađi ili Svetonije. Ono što možemo danas, putem arheološke rekonstrukcije da saznamo, jeste da je plato hrama, trapezastog oblika, zauzimao gotovo petinu površine starog Jerusalima, s impresivnom dužinom od oko pet fudbalskih terena (450 m) i širinom od oko 300 metara. U samom Jerusalimu je tada živelo oko tridesetak hiljada stanovnika, mada bi se, u vreme Pashe tu okupilo i deset puta više ljudi iz raznih krajeva rimske imperije, ponajviše iz dijaspore. Tu su oni dolazili, menjali novac, kupovali obredne životinje (ovce, koze, golubove, itd.), koje su potom žrtvovane u samom hramu. Žrtvovanje je obavljano u skladu sa Zakonom, Torom, pa su pravila telesne čistote tu bila dosta rigorozna. Razumljivo je stoga što su se u blizini hrama nalazila brojna namenska kupatila (mikve) čija je svrha bila da se obezbedi stanje ritualne čistote kod Jevreja koji su stupali u uži prostor ove svetinje ili prinosili svešteniku žrtvu koja bi bila spaljena na oltaru. Sami jevrejski sveštenici su, dakako, morali biti još obazriviji u pogledu pridržavanja kodeksa vezanih za dozvoljene i zabranjene stvari, čisto i nečisto. Razne komercijalne aktivnosti su se, međutim, dešavale oko samog hrama, uključujući razmenu novca i kupovinu obrednih životinja, i tu su često posredovali i nejevreji, pripadnici drugih etničkih zajednica u Jerusalimu. Na Brdu hrama se nalazilo i sedište vrhovnog sudskog i zakonodavnog veća Jevreja toga vremena - Sanhedrin. Ova institucija predstavljala je i svojevrsan verski tribunal, pa kada, prema jevandeljima, optuženog Isusa izvode pred prvosveštenika Kajafu, sve to izgleda istorijski vrlo autentično.

Fariseji, pored sadukeja, druga značajna jevrejska zajednica iz Isusova vremena, prilično su pristrasno i negativno opisani u samim jevandeljima. Reč je tu, zapravo, o polemičkom naboju s kojim hrišćanski pisci s kraja prvog veka, nakon nestanka hrama, opisuju jedinu jevrejsku zajednicu koja preživljava sukob s Rimljanima. Prvi hrišćani, koje su baš fariseji izbacili iz sinagoga, počinju jasno da se izdvajaju iz te dominantne judejske tradicije svojim učenjem o Isusu kao Mesiji. Matejeva zajednica ima, na primer, svoje vlastito mesto okupljanja poznato kao *ekklesia*, „crkva“ (Mt 16.18 i 18.7), i ta institucija se jasno razlikuje od „njihovih sinagoga“, tj. zbornica u kojima se okupljaju pripadnici fari-sejskog judaizma. U toj crkvi apostol Petar, prema Mateju, ima posebno mesto. On je božanski nadahnuti vođa koji svoj autoritet prima od samog Boga. Stav autora jevandelja je, štaviše, da samo njegovo zajedništvo, koje je svoje učenje primilo od Isusa Hrista, ispunjava Zakon i Proroke, te tako predstavlja i pravi Izrael. Drugim rečima, Matej veruje kako baš njegova religijska zajednica može

adekvatno tumačiti i primenjivati Toru. Ali u svom izvornom palestinskom okruženju ti vernici imaju mnogo manje uspeha od fariseja, predstavnika ranog judaizma. Zato se oni okreću ka drukčijoj publici, onim sledbenicima koji žive u mešovitom helenističkom svetu jevrejske dijaspore. Od fariseja put dalje direktno vodi ka rabinskom judaizmu. Fariseji su bili sasvim posvećeni Tori i njejoj praktičnoj primeni u svakodnevnom životu. Josif Flavije ističe kako su ih savremenici smatrali za najautoritativnije tumače Zakona. Poput hrišćana, i fariseji su verovali u vaskrsenje mrtvih, poslednji sud, anđele, demone i druge žitelje nevidljivog sveta.

Eseni su bili grupa koja se jasno suprotstavila sadukejima, osporavajući njihov autoritet nad hramom u Jerusalimu. Eseni su se, u znak otpora takvoj instituciji hrama, povukli u Judejsku pustinju, smatrajući svoju vlastitu zajednicu za „pravi hram“ ili „novi Izrael“. Neki autori danas poistovećuju Esene s piscima Kumranskih rukopisa, datiranih od 250. g. p.n.e. do 68. g. n.e. i otkrivenih u toj istoj pustinji neposredno nakon završetka Drugog svetskog rata. Oko 800 rukopisa je tu pronađeno na više mesta, uglavnom u u pećinama duž severozapadne obale Mrtvog mora. Oni su postepeno nalaženi u periodu od 1947. do 1960. godine, a sastavljeni su na hebrejskom i aramejskom jeziku. Postoje dosta brojne sličnosti između Kumranaca i Esena, ali i Esena i prvih hrišćana. Eseni su takođe živeli asketskim životom i delili svoju imovinu. Otkriće (sektarijanske?) naseobine blizu mesta nalaza ne znači pak da su i sami dokumenti tu bili napisani. U novije vreme se među naučnicima ozbiljno razmatra i mogućnost da su bar neki od tih spisa zapravo preneti iz Jerusalimskog hrama kako bi bili sačuvani u vreme rimske najezde na ovaj grad.

Ziloti su, više od ostalih jevrejskih pokreta i grupa iz Isusovog vremena, bili poznati po svom naglašenom nacionalizmu i fanatičnom nastojanju da proteraju Rimljane iz Palestine. Oni su želeli da uspostave alternativnu vlast u Jerusalimu. U pristupu Tori oni ispoljavaju fundamentalizam usmeren protiv svih nejevreja. Rekrutovali su se uglavnom iz ruralnih krajeva i neretko su dolazili u sukob s rimskim legijama i pre rata 66. godine. Razlozi za tu pobunu bili su uglavnom ekonomske i političke prirode, naročito ako se uzmu u obzir visoki nameti, takse koje je rimska država ubirala u svojim provincijama, uključujući Palestinu. U šestoj godini nove ere, jevrejski patriota po imenu Juda Galilejac je, recimo, predvodio oružanu pobunu koju su Rimljani ugušili, ali koja je dala povoda i nade za docnije sukobe s rimskim vlastima. Sve to se dešavalo tokom masovnog popisa stanovništva Rimskog carstva, u vreme Kirinijeve uprave Sirijom (6. g. n.e.), pa su ta zbivanja zabeležena i u jevanđelju (Lk 2.2). Inače, jedan od Isusovih pristalica, Simon, naziva se u jevanđeljima *zilotom* (Lk 6.15; Dela 1.13). On je, štaviše, bio pripadnik najužeg kruga Ješuinih sledbenika, a nosio je ime njegovog rođenog brata, kao i sina Jude Galilejca. Ako se, najzad, uzme u obzir da je Ješua ha-Nocri, Isus „Nazarećanin“, i sam Galilejac, bio na čelu jedne zajednice koja je takođe došla pod udar rimskih vlasti (optužba za pobunu, neplaćanje poreza), kao i herodovske loze (Krstiteljevo pogubljenje i

pretnja Isusu, Lk 13.31) i prvosveštenika Jerusalimskog hrama (Isusovo suđenje i docnije Jakovljevo ubistvo), postaje jasno zbog čega je bilo kakav pokušaj razumevanja uloge istorijskog Isusa najtešnje povezan s religijsko-političkim događajima u Palestini prvoga veka što su obeležili burno razdoblje uoči jevrejskog rata s Rimljanima.

Popularni mesijanski pokreti i grupe predvođene raznim „prorocima“ bile su vrlo tipične, a i specifične samo za jevrejsko društvo toga doba. Među tim mesijanskim i nacionalističkim grupama s političkom pozadinom izdvajaju se, najzad, i sikariji koji su, pod vodstvom Eleazara ben Jaira, zauzeli, pri kraju Jevrejskog rata s Rimljanima, tvrđavu Masada i branili je fanatično sve do svog masovnog samoubistva u kome je stradalo oko hiljadu muškaraca, žena i dece. Sikariji su se, verovatno, pojavili još sredinom prvog veka, a ostali su poznati po kidnapovanjima i atentatima na vodeće ličnosti iz jevrejskih krugova vlasti koji su saradivali s Rimljanima. U tadašnjoj Palestini elita je, inače, činila svega oko 10% stanovništva, dok je čak 90% njenih žitelja pripadalo seljaštvu. Ta elita je bila uglavnom pismena, dok su seljaci bili mahom nepismeni. Palestina u kojoj se rodio i u kojoj je odrastao Ješua ha-Nocri bila je, dakle, jedno izrazito ruralno društvo.

U kakav bismo društveno-istorijski kontekst mogli smestiti život i aktivnosti prvih apostola i apostolica, kao i njihovih sledbenika i sledbenica s kraja prvog i početka drugog veka?

Kada je reč o društvenoj istoriji rane apostolske crkve, još iz Pavlovihi pisama i nekih drugih ranohrišćanskih dokumenata vidi se dosta jasno da su se prve crkve nalazile u gradovima i da je bilo potrebno izvesno vreme dok se hrišćanstvo proširilo i u ruralnim područjima. Znamo, na primer, da su se te prve crkve osnivale u Jerusalimu, Antiohiji, Efesu, Korintu, Aleksandriji, Filipima i drugim centrima na istoku Rimskog carstva, ali i u samom Rimu. Treba, međutim, tu, isto tako, imati u vidu da je sam Isusov pokret bio izrazitije orijentisan prema ruralnim regijama u Galileji, Samariji i Judeji. Hrišćani su, dakle, bili prisutni i u gradu i na selu, a Isusova misija bila je uglavnom usredsređena na ruralne oblasti.

Društveni ethos

U takvom okruženju, prvi Hristovi sledbenici razvili su i svojevrsni društveni ethos, kodeks ponašanja i način života. Iz Dela apostolskih doznajemo, na primer, da su apostoli i drugi vernici u Jerusalimu delili svoju imovinu. Isusove izreke zabeležene u kanonskim jevandeljima i Jevandelju po Tomi razotkrivaju još tri tipične karakteristike te rane hrišćanske ideologije.

Prvo, apostolski poziv podrazumevao je, u velikoj meri, odricanje od kućnog života i stalnog boravka u jednom mestu, pa se tako među ovim misi-onarima, uključujući tu, naravno, i samog Hrista, počeo širiti svojevrsan ethos beskućništva. Da bi se pristupilo Isusu i njegovom učenju, poželjno je bilo na-

pustiti svoje ognjište, kuću, vlasništvo. Ideal beskućništva bio je, izgleda, prilično rasprostranjen među hrišćanima tokom prva tri veka, a jedan od praktičnih razloga zbog kojih su se oni stalno selili i lako odricali svoga doma bio je, svakako, vezan uz njihove česte progone. U spisu *Didache* (11.8) ističe se još i to da je jedan broj putujućih harizmatika praktikovao *vrline Gospodnje*, da je podražavao način života Isusa Nazarećanina. Prema *Didache*, pravi hrišćanski prorok nikad ne ostaje na jednom mestu duže od dva-tri dana. On takođe ne prima novac, već je, kao i radnik, 'dostojan hrane svoje', pa mu uvek treba ponuditi prvinu s vinograda i od stoke (*Didache* 13.2-3).

Prema Isusovim izrekama, druga upadljiva karakteristika apostolskog i proročkog načina života bila je odricanje od porodičnih veza. Napuštanje stalnog doma podrazumevalo je, svakako, u ta stara hrišćanska vremena, i raskid s familijom. Prema Markovom izveštaju (10.29), učenici su napuštali kuće, njive, rodbinu. Neki od njih morali su čak da prekrše i minimalne obzire prema članovima svojih porodica. Jedan učenik hteo je, recimo, prema Matejevom jevanđelju, da sahrani svog mrtvog oca. Ali Isus ga ovako savetuje: „Hajde za mnom, a ostavi neka mrtvi ukopaju svoje mrtvace“ (Mt 8.21-22). U skladu s tim poukama, neki sledbenici su postajali i „uškopljenici radi carstva nebeskoga“ (Mt 19.12). Teško je nedvosmisleno odgovoriti na pitanje da li je to izbegavanje sahrane (eventualnog kontakta s mrtvima) i prateći asketizam, kako se navodi u Mateja, podrazumevalo i neki oblik naziritizma kod Isusovih učenika i sledbenika. Jasno je, međutim, šta su porodični ljudi izvan Isusovog pokreta morali misliti o tim ranim „nazorejskim“ harizmatičarima. Teško bi se, naime, od nekog moglo očekivati da odbeglog člana porodice smatra za heroja. Otuda je, prema Marku, „prorok bez časti (samo) na postojbini svojoj i u rodu i u domu svome“ (Mk 6.4). U realnim uslovima života, nije, međutim, bilo tako lako raskinuti sve veze sa svojom porodicom, pa su neki apostoli na putovanja sa sobom vodili i svoje žene (1 Kor 9.5).

U jevanđeljima se, najzad, u skladu s tim ranim kodeksom ponašanja, preziralo bogatstvo i privatno vlasništvo. Priča o bogatom mladiću koji nije dostojan carstva božjeg (Mk 10.17-31) dobro ilustruje shvatanje po kome je odricanje od vlasništva neophodan uslov da se pristupi Isusovoj zajednici. Ili: „Ne brinite se dušom svojom šta ćete jesti; ni tijelom u što ćete se obući: duša je pretežnija od jela i tijelo od odijela. Pogledajte gavrane kako ne siju, ni žanju, koji nemaju podruma ni žitnica, i Bog ih hrani: a koliko ste vi pretežniji od ptica?“ (Lk 12.22-24). Ove Isusove reči ne treba ublažavati ili alegorijski tumačiti, jer one su, nesumnjivo, u najranijim hrišćanskim zajednicama, vrlo ozbiljno i doslovno shvatane, sprovedene u delo. To, možda, najbolje potvrđuju neki propisi iz Dela apostolskih i *Didache*. Ako, na primer, prorok zatraži novac, to znači da je on lažni prorok (*Didache* 11.6); ako na istom mestu, u istoj kući, on ostane duže od tri dana, opet bi se za njega moglo tvrditi da je lažni prorok. A sam Isus je govorio: „Koji vas prima, mene prima; a koji prima mene, prima onoga koji me je poslao“ (Mt 10.40; Lk 10.16). Ili, opet: „Traži, i biće ti dato“.

Moglo bi se iz svega navedenog zaključiti da je Ješua ha-Nocri bio, u stvari, prvi od tih putujućih učitelja, proroka, harizmatika. Navedene izreke iz sinoptičkih jevanđelja i Jevanđelja po Tomi poseduju egzistencijalnu autentičnost, što, naravno, može značiti samo to da su one, bar u početku, dosledno sprovedene u svakodnevnom životu. Ako se, dakle, pod „crkvom“ podrazumeva samo neka lokalna institucija u kojoj se povremeno okupljaju vernici kako bi učestvovali u liturgiji, ili čuli po neku propoved, onda, bar u sociološkom smislu, nema pravog kontinuiteta između Isusovog pokreta i hrišćanstva iz docnijih vekova. Hrišćanstvo je, naime, moralo da se znatno transformiše kako bi se od tog prvobitnog, idealističkog eshatološkog pokreta pretvorilo u statičnu, patrijarhalnu, hijerarhijsku crkvenu organizaciju. Taj preobražaj imao je, međutim, dalekosežne istorijske posledice: jedna relativno beznačajna judejska sekta iz prvog veka postala je na taj način nova, najrasprostranjenija svetska religija.

U početku je novi mesijanski pokret uglavnom bio aktivan u ruralnim delovima Palestine. Putujući učitelji, apostoli (apostolice), proroci (proročice) i iscelitelji koji su sebe, bez razlike, smatrali Isusovim sledbenicima, preneli su to novo učenje iz Galileje, Judeje i Samarije u druge krajeve Rimske imperije. Na taj način je rano hrišćanstvo postalo pretežno gradska, urbana religija. U sociološkom smislu, može se tu, dakle, uočiti dihotomija između ruralnog, seoskog, i urbanog, kosmopolitskog okruženja u kome se razvijao Isusov pokret, a onda, u vezi s tim, i razlika između radikalizma putujućih propovednika, te svojevrsne „crkve u pokretu“ i statične hijerarhijske institucije iz docnijih vekova.

Naziritizam

U takvom društveno-istorijskom miljeu javio se, i delovao je Isusov pokret, zajednica apostola i drugih sledbenika koji su smatrali da je baš Ješua ha-Nocri Mesija najavljen u delima proroka. Moglo bi se reći da su ti prvi, jevrejski hrišćani, bili jedna od brojnih religijskih grupa, frakcija, koje se pojavljuju na istorijskoj sceni Palestine, a docnije i jevrejske dijaspore, tokom prvog veka n.e. U kojoj meri je, pak, razumevanje tog najranijeg, judeo-hrišćanskog perioda u istoriji nove religije značajno i za razumevanje njene najznačajnije ličnosti? Zanimljivo je da neki savremeni istoričari judaizma i hrišćanstva, poput Roberta Ajzenmana, smatraju da je, na primer, Isusov brat Jakov ključ za razumevanje najranije hrišćanske zajednice i glavna karika koja povezuje judaizam prvog veka s tom novom religijom. Ajzenman zapravo tvrdi da ko god, i šta god je bio Jakov, brat Isusov, to je morao biti i sam Isus (Eisenman, 1997: 963). Jakov Pravedni bi, drugim rečima, bio ključ, šifra za razumevanje istorijskog Isusa. S druge strane, prema ovom autoru, hrišćanska Crkva je vrlo rano počela da potiskuje Jakovljevu ulogu i značaj i na prvo mesto stavlja apostole poput Pavla i Petra. U svakom slučaju, primarni izvori za proučavanje tog vrlo značajnog perioda između 40-ih i 60-ih godina prvog veka, kao što su Pavlova

pisma (npr. Galatima) ili Dela apostolska, ne negiraju važnost koju je Jakov imao u tim najranijim hrišćanskim zajednicama.

U ranohrišćanskim izvorima prepoznajemo dovoljno tragova koji bi jasno mogli uputiti na Jakovljevo naziritsko poreklo. Hegesip, Eusebijev dragoceni izvor iz sredine drugog veka, za Jakova veli da je „bio svet od rođenja, nije pio vina niti opojnih pića i nije jeo hranu životinjskog porekla; brijač nije prinio glavi, nije se mazao uljima ni kupao“ (*Hist. eccl.* 2.23.11). Zbog svega toga, kao naziritskom svecu od rođenja, koji je nosio odeću od platna (umesto od vune), bilo mu je dopušteno da uđe u „svetinju hrama“ (*ibid.*). Ukoliko je autentičan, ovaj podatak o Jakovljevom sveštenstvu u Jerusalimskom hramu (ili čak njegovom prvosveštenstvu, što je, svakako, manje verovatno) od izuzetnog je značaja. S obzirom na strano poreklo legalnih, ali ne i legitimnih, čuvara Svetinje nad svetinjama, moglo bi se s pravom pretpostaviti da je Jakov, u stvari, nasledio autentičnu cadokitsku liniju jevrejskog sveštenstva (vid. Jezekilj 44.17-31) te da je, sa svojom idejom o Isusu kao Mesiji, došao u sukob s nekim drugim autoritetima unutar jevrejskog religijsko-političkog poretka. Time bi se onda moglo objasniti i predanje o njegovom stradanju pored samih zidina hrama o kome Eusebijev izvor Hegesip izveštava u daljem tekstu svog „memoranduma“ (*Hist. eccl.* 2.23.3-18). Jakovljevo stradanje i smrt kamenovanjem je još pre Hegesipa zabeležio Josif Flavije u *Jevrejskim starinama* (20.9.1).

Zanimljivo je da su dva najistaknutija Isusova savremenika - Jakov Pravedni, ali i Jovan Krstitelj - u ranim hrišćanskim izvorima (jevanđelja, Hegesip) prepoznati kao naziriti. U opisima Jovana Krstitelja koji su sačuvani putem novozavetnih jevanđelja, nekoliko važnih stvari privlači pažnju. Evanđelist Luka, koji navodi najviše detalja o Krstitelju i njegovoj porodici, ističe kako je Isusovom Preteči bilo suđeno da još od rođenja bude „velik pred Gospodom“, da ne pije „vina i sikera“ i da se ispuni Duhom „još u utrobi matere svoje“ (Lk 1.15). Prema onome što znamo o naziritizmu iz hebrejske Biblije (najviše iz knjige Brojevi, 6.1-21), oni Jevreji koji su polagali naziritski zavet uzdržavali su se od vina, sirćeta i drugih proizvoda od grožđa i vinove loze, nisu se šišali ni brijali i bilo im je još zabranjeno da tokom trajanja zaveta pristupe mrtvom čoveku, odnosno lešu (Brojevi 6. 3-7). Njihovo naziritstvo je imalo različito trajanje i zavisilo je od karaktera njihovog zaveta. Neki naziriti su to bili od rođenja, ili pak doživotno, dok su drugi, na primer, uzimali zavet od 30 ili više dana. Naziritski zavet ograničenog trajanja bi se prekidao nakon posebnih rituala koje je trebalo obaviti u Jerusalimskom hramu, kada se, pored žrtvovanja različitih životinja, na kraju morala obrijati glava u spoljašnjem dvorištu hrama (Brojevi, 6.13-18). U knjizi proroka Jezekilja (44.17-31) navodi se još i to da su sveštenici cadokitskog porekla, pored spomenutih naziritskih pravila, vodili računa i o odeći, koja je bila od lana kako bi se sprečilo znojenje i tako održala ritualna čistota. Prema spomenutom Lukinom izveštaju, Jovan Krstitelj je verovatno bio nazirit od samog rođenja („materine utrobe“, upor. Sudije 13.5 i 1 Sam 1.11) i živeo je kao pustinjač koji se pridržavao posebnih

pravila u ishrani i odevanju (Mt 3.4, Mk 1.6), uključujući i uzdržavanje od vina (Mt 11.18, Lk 7.33).

U svakom slučaju, mnogi Isusovi savremenici su docnije i u njemu samom videli oličenje Jovana Krstitelja (npr. Mk 8.28, Mt 16.14, Lk 9.19), pa se s pravom može postaviti pitanje da li je i Isus, pre svoga „krštenja“ (obrednog potapanja, očišćenja?) u Jordanu i sam uzimao, makar povremeno, naziritski zavet. Uostalom, kako shvatiti njegovu kategoričnu izjavu da neće „piti od roda vinogradarskoga“ do onoga dana kada će ga piti u carstvu Božjem (Mk 14.25, Lk 22.16-18)? Prema Delima apostolskim i apostol Pavle je bar jednom dao naziritski zavet (Dela 18.18, 21.23-26), dok ga neki njegovi savremenici prepoznaju kao „kolovođu nazorejske jeresi“ (Dela 24.5).

Po svojim osobinama i osnovnoj orijentaciji unutar judaizma prvog veka, Ješua ha-Nocri je i sam bio najbliži upravo tim svojim najbližim savremenicima, štaviše bliskim rođacima (naročito kada je reč o Jakovu). S obzirom na okolnost da novozavetna jevanđelja bar jednom upućuju na Isusov naziritski zavet, ne bi bilo ništa neobično da iza grčkog epiteta *nazoraios* odzvanja i daleki eho naziritske prakse koja kao važna teološka, ali i istorijska nit prožima i povezuje sva tri velikana i mučenika rane hrišćanske povesti.

Nije uopšte sigurno da je Isusova porodica ikada živela u Nazaretu, galilejskom selu o kome istoričar Josif Flavije, zaokupljen inače raznim i najsitnijim detaljima iz tadašnje jevrejske povesti, ne kazuje ništa. To mesto se ne spominje ni u Mišni, pa se opravdano može postaviti pitanje da li je još u Matejevo vreme Isusovim sledbenicima bilo važno da njegovo izvorno religijsko, teološko opredeljenje (*nazorej* – čuvar, onaj koji se pridržava [Zakona, Tore], ili eventualno *nazirit* – posvećeni, izdvojeni na osnovu posebnog zaveta) u svojim pripovestima zamagle nazivom jedva poznatog mesta u Galileji (*Nazaret*, npr. u Mt 2.23), pri čemu je *Iēsous Nazoraios*, (od hebr. *ha-nozri?* kao npr. u Mt 26.71; Jn 19.19; Dela 2.22; 24.5), postao *Iēsous Nazarēnos* („Nazarećanin“, heb. *ha-nocri* – kao npr. u Mk 14.67). Ova pret-postavka posebno dobija na težini ako se uzme u obzir da se apostol Pavle, svega deceniju-dve nakon Isusove smrti, spori s njegovim bratom Jakovom, naziritom koji se striktno pridržavao jevrejskog Zakona i naziritskog zaveta o kome će docnije biti nešto više reči. Pošto je Jakov stradao 62. godine, u vreme kada i Pavle nestaje s istorijske scene – a obojica su delovala u periodu od oko dve decenije (40-60.g.), još pre sastavljanja jevanđelja – jasno je od kolikog značaja su ti alternativni putevi širenja nove verske doktrine bili za formiranje hrišćanstva.

Sam Isus, pomalo paradoksalno, nije bio nikakav *hrišćanin*. On nije planirao da osnuje nikakvu novu religiju, nego da podstakne jedan mesijanski, religijsko-politički pokret u Galileji i Judeji. Hrišćani nisu bili ni Isusovi apostoli, kao ni njegov rođeni brat Jakov, koji „kralja judejskog“ i „božjeg pomazanika“ nasleđuje u Jerusalimu nakon njegovog dramatičnog raspeća. Nakon Jakova, tu „kraljevsku liniju“ nasleđuju i drugi članovi Isusove uže i šire familije. Ali taj deo autentične povesti Isusovog pokreta, a naročito Ješuin brat Jakov, bi-

va neopravdano skrajnut, potisnut i gotovo prećutan u docnijim, crkvenim izvorima, iako on ima punopravno mesto u toj ranoj istoriji, kao uostalom i u samoj Bibliji (Jakovljeva poslanica, Dela apostolska, Pismo Galatima). To potiskivanje je izgleda bilo prisutno od samih početaka razvoja novog, mesijanskog pokreta. Još su Pavle i njegovi učenici polemicali s najranijim pristalicama Isusovog učenja okupljenim u Jerusalimu oko nazirita-ebionita predvođenih Jakovom. Apostol i njegovi pratioci, poput lekara Luke, su, u stvari, bili pristalice kulta *vaskrslog* Hrista, koji su svojim mitološkim interpretacijama u duhu gnosticizma i misterijskih religija staroga Rima neposredno doprineli formiranju nove religije, hrišćanstva, kao svojevrsnog polemičkog odgovora i teološkog otklona u odnosu na prvobitni eshatološki judaizam Ješue ha-Nocrija, Jakova i njihovih nazorejsko-naziritskih i ebionitskih pristalica. Zbog toga su onda i izvorni spisi te najranije i najautentičnije grupe Isusovih sledbenika (aramejsko Matejevo jevanđelje, Jevanđelje po Hebrejima, Ebionitsko i Nazorejsko jevanđelje, itd.), zaboravljeni ili izgubljeni, sačuvani samo u fragmentima iz docnijih crkvenootačkih komentara. Ironično je, u najmanju ruku, da su neki od tih crkvenih otaca ove dokumente osuđivali i kao jeretičke.

LITERATURA

- Eisenman, Robert, *James the Brother of Jesus*, Penguin Books, 1997.
 Eusebius of Caesarea, *The Ecclesiastical History*, vols. 1-2, transl. by K. Lake and J.E. L. Oulton, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1953.
 Josephus, *Complete Works*, Kregel, Grand Rapids, 1971.
 Sveto pismo Staroga i Novoga zaveta, Britansko inostrano biblijsko društvo, Beograd, 1974.

Milan Vukomanović
 Faculty of Philosophy
 University of Belgrade

JESUS THE NAZOREAN: RELIGIOUS, SOCIAL AND POLITICAL MILIEU OF THE JESUS MOVEMENT

Abstract

In this essay, the author examines the religious, social and political contexts of the Jesus movement in the first century, including the social ethos of its members. The thesis about the nazirite practices (vows) of John the Baptist, James the Just and Jesus himself has also been considered.

Key words: *Jesus Christ, Jesus movement, Nazoreans, Nazirites, first-century Judaism.*